

İslamilik Endeksleri ile Küresel Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksleri Arasındaki İlişkinin Analizi: 2015-2018

A. Bülend AYYILDIZ*
Güven SAYILGAN**

Öz

Uluslararası literatüre 2015 yılında İslamilik göstergeleri de eklenmiştir. Bu çalışmada, ülkelerin Küresel İnovasyon Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi ve Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksinde sahip oldukları performans sıralama değerlerinin, aynı ülkelerin İslamilik Göstergesi Genel ve Ekonomi Endeksinde belirlenen performans sıralama değerleri üzerinde ilişkili ve etkili olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Toplam 117 ülkeye ait 2015-2018 yılları arasında her yıl bahse konu endeks tablolarında yayımlanan veriler ile gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi sonucunda; Küresel İnovasyon Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi ve Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi değerlerinin İslamilik Göstergesi Genel ve Ekonomi Endeksi üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslamilik, İnovasyon, İnsani Gelişme, GSYİH, Regresyon

*Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, SBF, İşletme Bölümü, bayyildiz06@yaani.com; <https://orcid.org/0000-0002-1389-0044>

**Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, SBF, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, sayilgan@ankara.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-4214-7321>

Makalenin Gönderilme Tarihi: 18.11.2020

Kabul Tarihi: 30.06.2021

Analysis of the Relationship Between Islamicity Indices and Global Socio-Economic Development Indices: 2015-2018

Abstract

International Islamicity Indicators have been added to international literature in 2015. In this study, it is aimed to determine whether the performance ranking values of the countries in the Global Innovation Index, Human Development Index and Gross Domestic Product Per Capita Index are related and effective on the performance ranking values of the same countries in the Islamicity Indicator General and Economic Index. As a result of the multiple regression analysis performed with the data published in the aforementioned index tables every year between 2015-2018 belonging to a total of 117 countries; it has been determined that the values of Global Innovation Index, Human Development Index and Gross Domestic Product Per Capita Index have a significant and positive effect on the General and Economic Index of the Islamicity Indicator.

Keywords: *Islamicity, Innovation, Human Development, GDP Per Capita, Regression*

JEL Classification Codes: *C12, C43, I0, O0, Z12*

Giriş

Ülkelerin ve toplumların sosyal, ekonomik, insan hakları gibi alanlarda ulaştıkları refah ve gelişmişlik düzeyinin tespitine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmakta ve dünyada kabul görmüş güvenilir endeksler ve benchmark endeksler yayımlanmaktadır. Gerek yabancı gerekse yerli literatür incelendiğinde; ülkelerin sosyo-ekonomik ve gelişmişlik durumları gibi alanlarda yürütülen çalışmalar iyileştirilerek ve geliştirilerek devam etmekte ve daha güvenilir ve doğru sonuçlar ortaya koyabilen, mukayese imkânı sağlayan yeni endeksler oluşturulmaya çalışılmaktadır. Söz konusu çalışmaların devam etmesiyle; ekonomi, eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramların insan hakları, hukukun üstünlüğü, refah ve sosyo-kültürel değerler gibi birçok alanda ülkelerin gelişmişlik düzeylerine etkisi olduğu görülmektedir.

İslamilik göstergeleri veya endeksleri, Müslüman ülkelerin gelişmiş toplumların seviyesine ulaşabilmeleri ve mevcut durumlarını mukayese edebilmeleri amacıyla kullanabilecekleri bir kılavuz araç olarak sunulmuştur. İslamilik endekslerinde yayımlanan değerlerin ve sıralamaların, belirleyicilerinin tespitine yönelik analiz amacını taşıyan bu çalışmanın yapılan literatür taramasında, İslamilik endekslerine yönelik benzer bir çalışmaya rastlanılmamış olması da dikkate alındığında; Rehman ve Askari tarafından oluşturulan İslamilik endeks değerlerinin belirleyicileri

konusunda literatüre ve ulusal alana katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Ülkelerin İslamilik Genel ve Ekonomi Endeksinde yayımlanan değer ve performans sıralamaları; ülkelerin Küresel İnovasyon Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi ve Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksinde sahip oldukları performans sıralama değerleri kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışma, 117 ülkenin 2015-2016-2017-2018 yıllarına ait, ilgili web sitelerinde yayımlanan endeks değerlerinin çoklu regresyon yöntemi ile analizine dayanmaktadır.

Çoklu regresyon analizinin 117 ülke ve dört yılı (2015-2018) kapsamının nedeni, Rehman ve Askari tarafından oluşturulan İslamilik göstergeleri ve endekslerinin 2015 yılı itibarıyla yayımlanmaya başlamış olması, diğer endekslerden bazılarının 2019 yılı verilerinin henüz yayımlanmamış olması ve bazı ülkelerinde söz konusu tarihlerde, verilerinde eksiklikler olması hususları etkili olmuştur.

Analiz sonuçlarına göre; bağımsız değişkenler olan Küresel İnovasyon Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi ve Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi performans değerlerinin, bağımlı değişkenler olan İslamilik Genel Endeksi ve İslamilik Ekonomi Endeksi performans değerleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bağımlı değişken performanslarını tahmin etmede, Genel Endeks Modelinin Ekonomik Endeks Modeline göre daha açıklayıcı olabileceği değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında sırasıyla; dünyada İslamilik endekslerinin ve gelişmişlik endekslerinin önemi, literatür taraması, veriler ve araştırma metodolojisi, ampirik analiz sonuçları (bulgular), sonuç ve değerlendirme başlıklarına yer verilmiştir.

1. Dünyada İslamilik Endekslerinin ve Gelişmişlik Endekslerinin Önemi

Her ülke elindeki fırsat ve kaynakları değerlendirerek farklı gelişim sürecine girmiştir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklıdır. Ülkeler, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin artması, hayat standartlarının yükseltilmesi ve insani yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar, politikalar ve uygulamalar gerçekleştirmektedir. Sosyo-ekonomik gelişme, kişi başına milli gelirin artmasının yanında, yapısal ve insani gelişmeyi de içine alan ve ölçülebilen tüm sosyal değişkenleri kapsamaktadır.

Dünyada sosyo-ekonomik koşulları ile büyük oranda gelişmiş ülkeler kategorisinde yer almak ekonomik anlamda da bir refah düzeyi göstergesi olarak kabul edilmektedir. Sosyo-ekonomik gelişmeyle ilgili değişkenlerin belirlenmesi ve kavramın ölçülmesi sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de gündemini meşgul eden bir konudur. Ülkelerin ve toplumların sosyo-ekonomik, insani gelişmişlik, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda yürütülen çalışmalarını değişen koşullara bağlı olarak iyileştirilerek,

geliştirilerek ve güncellenerek devam etmekte ve daha güvenilir, daha doğru sonuçlar ortaya koyabilen mukayese imkânı sağlayan yeni endeksler oluşturulması da hedeflenmektedir.

Toplumsal refahı ölçmeye yönelik endekslerle ilgili olarak Müslüman bilim insanlarının eleştirel değerlendirmeleri de vardır (Nuruddin ve Syahbudi 2021:321).

Müslüman toplumlarında batı paradigmasına dayalı refah ve başarı tanımları ile sınırlandırılmamış, İslam prensipleri doğrultusunda gelişme kavramının incelenmesinin ve ölçülmesinin zorunlu olduğu arayışının gelişmekte olduğu görülmektedir (Ali, 2021).

Hossein Askari 2007'de İslamilik endeksleri kavramını ortaya koymadan önce de birtakım Müslüman bilim insanları tarafından bazı endeksler geliştirildiği ve bu endekslerin büyük bir bölümünün İslam prensipleri (Makasidü'ş-Şeria) üzerine inşa edildiği ifade edilmiştir (Abdeldayem ve Aldulaimi, 2018:47-48).

İslam prensipleri; bireyi eğitmek, adaleti tesis etmek ve refah toplumu oluşturmak ana fikri yaklaşımıyla, refahın gelişimini önerir. İslam bilim insanlarının İslam prensiplerinin, toplumun refahını artırma, ekonomik ve sosyal kalkınmayı hızlandırma amacına hizmet ettiği konusunda İslam bilim insanlarının görüş birliğinde olduğu söylenebilir (Asnawi vd., 2020:3467).

Halen Batı etkisinde gelişen mevcut literatürden esinlenerek oluşturulan İslami devlet ve İslami şehir endeks kriterlerinin Batının oluşturduğu bilgi yapısı ve anlamın dışına çıkarılabilmesi çok zordur. Kaldı ki söz konusu bilgi Endonezya'da dahil olmak üzere İslam ülkelerinin kültüründe meşruiyeti veya yerindeliği olmayan bir bilgi yapısıdır (Effendi vd., 2017:351-355).

1.1. Hossein Askari İslamilik Endeksleri Genel Bilgi

İslamilik endekslerinin kurucusu olan Hossein Askari 2007'de İslamilik endeksleri kavramını ortaya koyarak kitap, makale ve derslerle kavramı geliştirmeye ve iyileştirmeye devam etmektedir. Hossein Askari tarafından Hossein Mohammadkhan ve Fara Abbas ile 2017 yılında ABD Washington, DC'de İslamiyet Vakfı kurulmuş ve bu vakıf "İslamilik Endeksleri" projesinin sahipliğini almıştır. Küresel olarak Müslüman topluluklarınca benimsenen ve desteklenen organizasyon yapısını oluşturmak ve geliştirmek hedeflenmektedir. İslamilik Endekslerine özgü bir web sitesi geliştirilmiş ve her yıl güncellenen İslamilik Göstergeleri ve Endeksleri ile konuya ilişkin rapor, kitap ve makale bağlantıları "<http://islamicity-index.org>" adresindeki özel web sitesinde yayımlanmaktadır.

İslamiyet Vakfı, her yıl yayımlanan İslamilik göstergeleri ve endeksleri ile Müslüman ülkelerde politik ve ekonomik alanlarda sosyal reformlar ve ilerlemeler sağlayacak etkili kurumları/yerleşik uygulamaları tesis etmeyi/yapılandırmayı hedeflemektedir. İslamiyet Vakfı dünyada toplam yaklaşık 150 ülkenin (2017 yılında 152 ülke, 2018 yılında 153 ülke ve 2019

yılında 151 ülke) İslami endeksler yardımı ile İslamilik durumlarını ölçmeye çalışmış ve çalışmaya devam etmektedir.

İslamilik endeksleri 2017 yılında dünyada İslam ülkeleri için Mukayese (Benchmark) Endeksleri olmuştur. “İslamilik Endeksleri” programının hedefi, Kuran-ı Kerim’den ve Hz. Muhammed uygulamalarından hareketle Müslümanlar ve Gayrimüslümler için İslamın anlaşılabilirliğini açıklığa kavuşturmak ve yükseltmek, uygulamaya geçirilmesine ve Müslüman ülkelerin refahının yükseltilmesine katkı sağlamaktır. Bu endeksler ile ülkelere başarılı ve başarısız oldukları veya eksik oldukları alanları ölçme ve değerlendirme imkânı sağlamak ayrıca, İslam ülkeleri ne kadar İslamidir ve Müslüman ülkelerin İslamiyet dereceleri nedir, gibi sorulara da zaman içerisinde cevap bulmak ve sıralamak imkânı sağlamaktır.

"İslamiyet/İslamilik" derecesini değerlendirmek için bir kriter veya endekse ihtiyaç duyulduğunda, bunu tasarlanmanın güçlükleri ile mücadele edilirken süreç aşağıdaki sorulara cevap aranarak başlamıştır: i) Gerçekten kurallara uygun bir Müslüman topluluğunun özellikleri ne olmalıdır? ii) Bu özelliklerle ilgili veriler nerede bulunabilir? iii) Farklı veriler tek bir sayı veya dizin içinde nasıl özetlenebilir veya her bir özelliğe ne gibi önem veya ağırlık atanmalıdır?

İslami Endeksler çalışması ile; i) ekonomi; ii) hukukun üstünlüğü ve yönetim; iii) insani ve siyasi haklar ile iv) uluslararası ilişkiler olmak üzere 4 ana boyut üzerinde 48 faktör kullanarak temel İslami öğretileri temsil etmek ve değerlendirmek hedeflenmiştir. İslamilik gösterge ve endeksleri temelde; bireyleri namaz, oruç, zekât, fitre veya hac gibi kişisel temel inanç, davranış ve sorumlulukları açısından değil daha ziyade Müslüman ülkeleri, Kuran-ı Kerim’in evrensel değerlere ilişkin öğretileri açısından incelenmektedir (Askari, 2006-2015; Askari, 2020; Islamicity Indices, Annual Report, 2018; Islamicity Indices, Annual Report 2019; Islamicity Indices, Program Summary; Islamicity Indices, Home; Islamicity Indices, Index Methodology; LinkedIn, Islamicity Foundation).

1.2. İslamilik Endekslerinin Hesaplaması

Çalışmalarda daha güvenilir ve daha gerçekçi sonuçlar elde edebilmek maksadıyla her yıl endekslerin ölçümüne esas alınan alt alanlarda ve belirlenen ağırlıklarında öneriler ve ihtiyaçlar doğrultusunda yeni düzenlemeler yapılabilmektedir. Endekslere ilişkin bilgilendirme 2019 yılı açıklamaları esas alınarak aşağıda verilmiştir.

1.2.1. Ekonomi Endeksi

Bu endekste başarılı bir ekonomik sistemin hedefleri ne olmalıdır sorusundan hareket edilmektedir. Ekonomik adaletin sağlanması ve sürekli ve sürdürülebilir ekonomik gelişmenin başarılması, geniş tabanlı refah ve istihdamın yaratılması, sağlam ve tutarlı ekonomik ve finansal uygulamaların benimsenmesidir. Bu sonuçlara ulaşabilmek için, temel İslami ekonomik ilkeler 8 alanda temsil edilen toplam 16 adet sosyal ve ekonomik değişken ile ölçülmektedir.

1.2.2. Hukukun Üstünlüğü ve Yönetişim Endeksi

Bu endeks hukukun üstünlüğü ve kurumsal yönetim prensipleri kapsamında 5 önemli alanda 13 değişkene dayanmaktadır.

1.2.3. İnsani ve Siyasi Haklar Endeksi

Bu endeks insani gelişmeyi, medeni ve siyasi haklar ile sosyal refahı ölçer. İnsani gelişme boyutunda 9 temel alanda 15 değişkene dayanmaktadır.

1.2.4. Uluslararası İlişkiler Endeksi

Bu endeks barış ve askeri/savaş gibi 2 önemli alanda 2 değişkene dayanmaktadır.

1.2.5. Genel Endeks

Bu endeks ise yukarıda açıklanan dört endeksin farklı ağırlıklarda toplamına dayanmaktadır. Hesaplama, ekonomi endeksi 3/10, hukukun üstünlüğü ve yönetim endeksi 2.5/10, insani ve siyasi haklar endeksi 3.5/10 ve uluslararası ilişkiler endeksi 1/10 olarak esas alınır (Islamicity Indices, Appendix, 2019).

1.2.6. İslamîlik Endeksleri Değerlendirmesi

Kuran-ı Kerim ana esaslarını/kurallarını uygulayan bir toplumun özelliklerini ve niteliklerini ölçmek için tasarlanan İslamîlik gösterge ve endeksleri ile ülkelerin Kuran-ı Kerim’de bildirilen öğretilere (İslamın temel siyasi, sosyal ve ekonomik öğretilerine) uygunluğunu ölçmek hedeflenmektedir. Bu endekslerin; rehberlik yapacağı, siyasi, sosyal ve ekonomik değişim ile Müslüman ülkelerin gelişimine katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Her bir endeks farklı bir alana hizmet etmektedir. Geliştirilmeye çalışılan islamîyet endeksleri yeterli değildir; ancak değerli bir araçtır (Askari ve Mohammadkhan, 2016:viii, xii-xiii, 68).

Yayımlanan İslamîlik endekslerinin değerlendirmesinde, Müslüman olmayan çoğu ülkenin performansının üst sıralarda olduğu, Müslüman olan çoğu ülkenin ise performansının orta ve alt sıralarda olduğu gözlemlenmiştir. Batılı ülkelerin, özellikle Kuzey Avrupa, Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya’nın hem genel endekste hem de diğer endekslerde en iyi performansı gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu ülkeler, ağırlıklı olarak gayrimüslim olmalarına rağmen, İslami öğretileri (İslamın temel siyasi, sosyal ve ekonomik öğretilerini) ve değerleri en iyi şekilde yansıtmaktadır (Askari ve Mohammadkhan, 2016:viii, 35-36).

Rehman ve Askari (2010b) İslami prensiplerin en iyi uygulamacısı konumunda en üst sırada yer alan ülkelerin İslam dünyasından değil de Batı dünyasından çıkması nedeniyle İslamîlik tanımını ve kurulan modeli yeniden incelemeye yönelmişler ve çalışmalarını metodolojik eleştiri yöntemi kullanarak İslamîlik endeksi ilkesi literatür taraması biçiminde tartışmışlardır (Abdeldayem ve Aldulaimi, 2018:46).

Abdeldayem ve Aldulaimi (2018), Rehman ve Askari’nin (2010b) Batılı ülkeleri üst sıralarda çıkarmak için modelin değişkenlerini, Müslüman ülkelere karşı ön yargılı olarak seçtiklerini, önyargılı ve gerçekçi olmayan

göstergelerin seçimiyle ve ekonomi endeksinin belirli alanlara oturtulması ile endeksin tasarımının başlangıçta teorik olarak bir kara deliğe dönüştüğüne inandıklarını ifade etmişlerdir (Abdeldayem ve Aldulaimi, 2018:47-48).

Askari'nin 2010-2019 yılları arasında ülkelerin İslamiliğini ölçmek için yaptığı çalışmalar üzerinde literatürde bugüne kadar geniş çapta fikir ayrılıkları ve uzun tartışmalar da olmuştur. İslamilik endeksi, daha fazla araştırmayla (dahil edilecek öğretiler, değişkenler ve girilecek veriler vb.) geliştirilebilecek olan ve devam eden bir çalışmadır (Nuruddin ve Syahbudi, 2021:321,324).

Rehman ve Askari (2010b), Müslüman ülkelerdeki durumu daha iyi ortaya koyabilmek ve farklı açılardan gözlem ve değerlendirmeler yapabilmek amacıyla ülkeler ve İslami ülkeleri çeşitli şekillerde gruplandırılmıştır. Ülkelerin gruplandırılmasında aşağıdaki iki uluslararası kuruluş dikkate alınmıştır (Rehman ve Askari, 2010b:3-4, 22-24).

Bu kuruluşlardan ilki; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatıdır (OECD- Organisation for Economic Co-operation and Development). OECD'de, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 37 ülke vardır. İkincisi ise İslam İşbirliği Teşkilatıdır (OIC-Organization of the Islamic Cooperation). OIC'de, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 57 ülke vardır. Ayrıca, Müslüman ülkelere yönelik olarak daha iyi değerlendirme ve mukayese yapabilmek amacıyla yapılan çeşitli gruplandırmalara ve grupların performansına ilişkin bilgilere literatür bölümünde ele alınacaktır (Dışişleri Bakanlığı, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı; Dışişleri Bakanlığı, OIC).

2. Küresel İnovasyon (Yenilik) Endeksi (Kİİ)

Küresel İnovasyon (Yenilik) Endeksi (Kİİ), Cornell Üniversitesi, INSEAD Üniversitesi ve Birleşmiş Milletler uzmanlaşmış bir ajansı olan WIPO (World Intellectual Property Organization-Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü) tarafından ortak olarak yayımlanmaktadır. Kİİ, genel bir ifade ile yenilik kapasitesi ve başarısı bakımından ülkelerin yıllık sıralamasıdır. Kİİ, inovasyonun çok boyutlu yönlerini yakalamak ve uzun vadeli üretim artışını, verimliliğin iyileştirilmesini, iş büyümesini destekleyecek politikaların oluşturulmasına yardımcı olabilecek araçları sağlamayı amaçlamaktadır. Kİİ ve raporunun ana hedefi, dünya ekonomilerinin yenilik kapasiteleri ile elde edilen ürünlerin ve sonuçlarının değerlendirilerek ülkelerin bu alana yönelik performans sıralamasını oluşturmaktır. Dünyada alanında kabul görmüş bir referans endeks olarak kendini kanıtlamıştır. Ülkelerin araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile sürdürülebilir ekonomik gelişmenin ve refahın sağlanmasında itici bir güç olarak inovasyonun kilit rolü vardır (Global Innovation Index, About, History).

Kİİ, İnovasyon Girdi Alt Endeksi ve İnovasyon Çıktı Alt Endeksi olmak üzere iki alt endekse dayanır. İnovasyon Girdi Alt Endeksi, ulusal ekonominin yenilikçi faaliyetlere olanak sağlayan alanları ile ilgili beş ana

boyuttan oluşur. Bunlar; kurumlar, insan sermayesi ve araştırma, altyapı, pazar gelişmişliği ve iş gelişmişliğidir. İnovasyon Çıktı Alt Endeksi ise, yenilikçiliğin üretim çıktılarını gösteren gerçek bulguları yakalayan alanları ile ilgili olarak iki ana boyuttan oluşur. Bunlar ise; bilgi ve teknoloji çıktıları ile yaratıcı çıktılarıdır.

Her iki alt endeks alt boyutlardan ve alt boyutlarda birbirinden ayrı göstergelerden oluşur. Tek göstergelerden başlanarak ağırlıklı ortalama ile hesaplamalar yapılarak sırasıyla İnovasyon Girdi Alt Endeksi ve İnovasyon Çıktı Alt Endeksi daha sonra ise iki endeksin ortalaması alınarak Genel Küresel İnovasyon Endeksi hesaplanır (Global Innovation Index, About, GII Framework).

3. İnsani Gelişme Endeksi (İGİ)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler'in küresel kalkınma ağı oluşturmak için kurduğu bir programdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere odaklanarak, insanların daha iyi yaşam standartlarına sahip olmaları için gerekli olan bilgi, deneyim ve kaynakları sağlamaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitsizliklerin ve dışlanmanın azaltılması için çalışmaktadır. İGİ, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından Yıllık Gelişme Raporunda sunulur. İnsani Gelişme Endeksi (İGİ), bir ülkenin ekonomik gücünün tek başına ülkenin gelişmişliğini değerlendirmenin yolu olmadığını, nihai ayırıcı özelliğin insan ve onun yetenekleri olduğunu vurgulamak üzere oluşturulur. Ekonomik büyüme, sürecin bir aracıdır; ancak amaç değildir. Bu endeks kişi başına milli gelir seviyesi aynı olan veya yüksek olan ülkelerde insani gelişmişlik sonuçlarına nasıl farklı olabildiğini de gösterebilmektedir. İGİ, insani gelişmişlik alanının, belirlenen temel boyutlarda ülkelerce elde edilen ortalama başarının özet bir ölçümü ve sıralamasıdır. Sadece insani gelişmişlik ile ilişkili kısımlarla ilgilendir. Ele alınan üç temel boyut ise; uzun ve sağlıklı bir hayat, bilgili olma ve iyi bir yaşam standardına sahip olmaktır. Bu araştırma sonucunda bir ülkenin gelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmemiş bir ülke olduğu; bunun yanı sıra ekonomisinin yaşam niteliğini ne düzeyde etkilediğini gösterir (UNDP-Human Development Reports, HDI; The World Bank, World Development Indicators).

4. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi (GSYİH)

Dünya Bankası tarafından, Dünya Kalkınma Göstergeleri, resmi olarak tanınan ve kabul gören uluslararası kaynaklardan derlenir. En güncel ve doğru küresel kalkınma verilerini sunar. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), bir ülkenin ekonomik büyüklüğünün birkaç ölçütünden biridir. Bir ülkenin gayrisafi yurt içi hasılası, o ülkenin nüfusuna bölündüğü zaman, kişi başına düşen GSYİH elde edilir. Bir ülkenin yaşam standardı veya refah seviyesinin bir ölçüsüdür (The World Bank, Metadata Glossary).

5. Literatür Taraması

İslam, insanların ve toplumun maddi ve manevi gelişmesini ve ilerlemesini Kuran-ı Kerim’de ana hatları çizilen ve Hz. Muhammed tarafından yorumlanıp uygulanan kurallara itaate ve etkili kurumlara/yerleşik uygulamalara dayalı bir sistemdir (Askari vd., 2015:19).

İslami ekonomik sistem Kuran-ı Kerim dışında ne kapitalizm, ne sosyalizm ne de başka bir sistemle tanımlanamaz. İslamiyetin kuramsal olarak Kuran-ı Kerim’de ana hatlarıyla bildirilen genel esasları, kuralları, kurumları, hukuk ve çalışma sistemi Hz. Muhammed tarafından yorumlanarak, hayata uyarlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Kuran-ı Kerim hiçbir zaman değiştirilemezken ruhuna sadık kalmak şartı ile zaman tüneli içerisinde gelişen ve değişen şartlara göre ancak, yeni yorumlar yapılabilir. İslami ekonomik sistem sadece bir ekonomik sistem olmayıp İslamın kendisi gibi bir yaşam tarzıdır (Mirakhor ve Askari, 2017:233-235).

İslami ekonomik sistem, pazar tabanlı bir sistemdir. Pazarlar kaynakların dağıtımı için en iyi ve en etkili bir işleyiş olarak görülür. Fakat pazarları etkinliği için değerlendirmek ile düşünce tarzı ve dünya görüşü olarak sürdürmek aynı şey değildir (Askari vd., 2015:19).

İslam, başarılı ve adil bir ekonomik sistem yaratmak için ayrıntılı ekonomik ilkeler içermektedir. Ekonomik kalkınma ve büyüme ile sosyal adalet İslami ekonomik sistemin temel bir unsurudur. İslam toplumunun bu hedefi gerçekleştirebilmesi için sosyal refah ve sosyo-ekonomik adalet çok önemlidir (Nuruddin ve Syahbudi 2021:326).

Adam Smith (1759) iki yüzyıldan önce dinin iktisattaki rolünü “Ahlaki Duygular Teorisi” ile kaleme almıştır. İktisadi olayları analiz ederken kişinin erdemli olmasının daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Weber (1905) dindarlık derecesinin “...çalışkan ve üretken olma istekliliğini...” etkilediğini ve bunun da ekonomiyi ve verimliliği etkileyebileceğini iddia etmiştir. Weber’in bu teorisinin birçok savunucusu vardır. 1970’lerin ortalarında, Azzi ve Ehrenberg’in (1975) ekonomist olarak, bireylerin dini faaliyetlere katılımının belirleyicilerini analiz etmeye yönelik çığır açan ilk bilimsel çalışması ile din ve ekonomi alanında bir hareketlilik ortaya çıkmıştır. Bu konuda 1990’lardan başlayarak tekrar bir akademik hareketliliğe tanık olunmaktadır (Rehman ve Askari, 2010b:5-11).

Adam Smith 1759’da (Theory of Moral Sentiments) yayımlanan “Ahlaki Duygular Kuramı” adlı kitabıyla hem toplumsal hem de kişisel ahlak felsefesi üzerine önemli fikirler geliştirmiştir. İktisadi olayları analiz ederken kişinin erdemli olmasının daha önemli olduğunu, sermayenin tutumlulukla ve çalışmayla arttığını, israf ve kötü yönetimle azaldığını vurgulamıştır. Manevi hazların maddi hazzardan daha önemli olduğunu kabul etmiş ancak, para kazanma hırasının yarattığı olumsuz etkiler ile birlikte erdemli yaşamının nasıl bir arada olabileceği noktası da ahlaki kuramın önemli bir sorunu kabul edilmiştir. Adam Smith serbestlikten yana olmuş ve piyasa ekonomisini açıklarken erdemli olmanın zenginlikten daha kıymetli

olduğuna dikkati çekmiş; bireylerin, dolayısıyla toplumun erdemli olmasıyla elde edilecek zenginliğin daha sağlam ve kıymetli olacağını savunmuştur (Kesici, 2010:91-96).

Adalet, bir toplumda, değerlerin, ilkelerin, erdemlerin hayata geçirilmiş olmasıdır. Herkesin eylemleri sonucunda hak ettiği ödül ya da cezayla karşılaşması durumudur. Adalet, kişinin bir başkasıyla ilişkisinde ortaya çıkar. Diğer tüm erdemler kişinin mutluluğu için iken adalet erdemi, kişinin diğer kişilerle ilişkisi bakımından, yani, yukarıda söylediğimiz gibi ancak bir başkasıyla ilişkide ortaya çıktığından dolayı sosyal bir nitelik gösterir. Adalet erdemini bir parçası değil, erdemini bütünüdür. Bir insanın başkalarıyla ilişkisinde söz konusu olan adalet; kendi başına bir huy söz konusu olduğunda bir erdemdir (Özer, 2007:61, 76).

Erdem ve adalet kavramları etik tarihinin en önemli kavramları olmakla birlikte insanlığın oluşumunda ve gelişiminde katkısı olan iki önemli kavramdır. Erdem; ahlak sistemlerinin temeli, en önemli ögesi, olmazsa olmazdır. Adalet ise insanlık tarihinin yapı taşıdır. Adalet sadece sistemli ve sosyal toplumlarda değil aynı zamanda ilkel toplumlarda da; birlikte yaşamın ilk şartı olarak büyük bir değere sahiptir. Felsefe tarihi içerisinde yapılan tartışmalar sonucunda, erdem tanımlamaları da adalet tasavvurları da; adaletin erdem olduğu yargısına ulaştırır. Adalet bir erdemdir; hem de öyle bir erdemdir ki sadece bireyin kendi gelişimi ve ilerleyişinde değil, aynı zamanda diğer insanlarla ilişkisinde de ortaya çıkan bir erdemdir, bir huydur (Kar, 2012:60-63).

Rehman ve Askari tarafından, 11 Eylül sonrası dönemde; din, ekonomi, finans, siyaset, hukuk ve sosyal davranış arasındaki karmaşık ilişkiye artan bir ilgi olduğu, bilim dünyasında dinin etkisini araştırmaya yönelik bir fikir birliği sağlanamadığı, dolayısıyla, “din mi ülkelerin ekonomik, siyasi ve toplumsal bakış açılarını etkiler?” yoksa “bu faktörler mi dine bakışı etkiler?” sorusu ortaya konmuştur. Diğer bir ifadeyle “din bağımlı bir değişken midir” yoksa “din bağımsız bir değişken midir” hususunu tartışmışlardır (Rehman ve Askari, 2010a:1-2; 2010b:2-3).

Askari ve Mohammadkhan, İslam İşbirliği Teşkilatına (İİT) bağlı olan ve resmi devlet dinini İslam olarak kabul eden ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik durumlarını araştırmaya başlamışlardır. Hem kendi aralarında hem de özellikle dünyanın gelişmiş ülkeleri ile mukayese edildiğinde ortaya çıkan ciddi farklılıklardan dolayı İslamîlik endekslerini oluşturmaya başlamışlardır. Rehman ve Askari (2010a; 2010b), 208 ülkenin İslami ilkelere bağlılığını dört alt endeks kullanarak ölçmek için İslamîlik göstergelerini geliştirmişlerdir. Bunlar; ekonomi, hukuk ve yönetim, insan ve siyasi haklar ile uluslararası ilişkiler endeksleridir.

Askari ve Mohammadkhan ilk olarak 2007 yılında, müteakiben 2010 ve 2013 yılında makaleler yayımlarken, Askari İslamiyet endeksi ölçme işlemini geliştirmeye yönelik çalışmalara devam ederek ilk olarak 2015 yılı için ülkelerin İslamîlik sıralamasını yayımlamışlardır (Muchdie, 2017:125).

Askari ve Mohammadkhan (2016)'da "Islamicity Indices: The Seed for Change", 2017'de "Reformation and Development in the Muslim World: Islamicity Indices as Benchmark" isimli kitapları yayımlamışlardır. Geliştirilen İslamilik endeksleri, formülasyonları ve yapılan hesaplamalar sonucunda tüm ülkelerin elde edilen performans sıralama değerleri de "Islamicity Indices: The Seed for Change" isimli kitapta yer almıştır (Askari ve Mohammadkhan, 2016:25-67). Bu endeksler sürekli olarak iyileştirilmekte ve her yıl güncelleme süreci devam etmektedir. Askari ve Mohammadkhan, 2016'da yayınladıkları "Islamicity Indices: The Seed For Change" isimli kitapta, İslamın, Kur'an-ı Kerim'de ana hatları çizilen ve Hz. Muhammed tarafından yorumlanan ve uygulanan kurallara dayalı bir sistem olduğunu belirterek: i) Kurallara uyumu ölçmek için beş İslamilik endeksi geliştirdiğini; ii) Bunların ekonomik, hukukun üstünlüğü ve yönetim, insan ve siyasi haklar, uluslararası ilişkiler ile bu dördünün birleşimi olan Genel İslamilik Endeksi olduğunu ve iii) Bu endekslerin Kur'an-ı Kerim kurallarını uygulayan bir toplumun özelliklerini ve niteliklerini (uygulama derecesini) ölçmek için tasarlandığını anlatmıştır. Ayrıca, bu çalışma ile: i) Önerilen endekslerin Müslüman ülkelerde politik, sosyal ve ekonomik alanda değişimin tetikleyicisi olması; ii) Toplum için, hem ülkelerini hem de hükümetlerini değerlendirme için bir mukayese aracı olması; iii) Müslüman olmayan dünyada İslamın daha iyi anlaşılması ve Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamasının hedeflendiği ifade edilmiştir (Askari ve Mohammadkhan, 2016:viii-ix).

İslamilik endeksleri, ortaya koydukları değerlendirme kriterleri ile bir ülkenin İslamda bildirilen temel esas ve kurallar ile genel kabul görmüş yerleşik uygulamalara uyma derecesini ve performansını ölçmeyi, bu sonuçları İslami öğretilerle ilişkilendirmeyi, adil ve gelişen topluluklar kurmak için yapılması gerekenleri belirlemeyi ve yol haritası oluşturmaya katkı sunmayı amaçlamaktadır. İslamilik endeksleri değerlendirme kriterleri durağan değildir. Her yıl iyileştirilmesi ve güncellenmesi gerekir. Diğer bir ifadeyle, "İslamiyet endeksleri" ile Müslümanların dinlerinin tartışılmaz kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e odaklanmalarına olanak sağlamak ve ülkelere temel ekonomik, sosyal ve yasal reformlar için bir araç sağlamak hedeflenmiştir (Askari, 2019:27-28).

Asnawi vd. (2020) tarafından yapılan araştırmada; eğitim, ekonomik adalet ve refah yaklaşımıyla Ekonomik İslamilik Endeksinin ölçümü ve bir Müslüman ülkede İslamın ekonomik performanstaki ölçüsünün/etkisinin görülmesi hedeflenmiştir. Ancak, Müslüman bir ülkenin coğrafi konum ve yapısının da ekonomik performans üzerindeki muhtemel etkisi dikkate alınarak bir Müslüman ülkenin coğrafi konum ve yapısının İslami ekonomik performans üzerindeki etkisi ölçülebilmesi amacıyla Endonezya takımadalarında coğrafi olarak İslami ekonomik performansın iyileştirilmesine ilişkin yanıt bulunmaya çalışılmıştır (Asnawi vd., 2020:3465,3467).

Askari vd. (2017) çalışmalarında Müslüman dünyası için İslamilik endekslerini iyileştirerek daha iyi bir kıyaslama imkânı sağlamayı hedeflemiştir. 38 Müslüman ülkeyi kapsayan toplam 150 ülke için 2000-2016 yılları arasında İslamilik endekslerini uygulayan ve ülkelerin puan ve sıralamalarını belirleyen bir çalışma yapmışlardır. Yapılan değerlendirme sonucunda tespit edilen hususlar şunlardır: i) Müslüman olmayan, Avrupa ülkeleri (özellikle Kuzey Avrupa ülkeleri), Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya'nın değişmeden beş endekste de en üst sıralarda yer aldığı; ii) Ayrıca; Hollanda, Yeni Zelanda, İsveç ve İsviçre'nin de hemen hemen her yıl dört endekste ilk dördü oluşturduğu görülmüştür; iii) Genel sonuç olarak hiçbir İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üye ülkesi Genel Endekste ilk 40 sıralama içerisine girememiştir; iv) Genel endekste, 150 ülke üzerinden İİT başlısı 38 ülkenin medyanı 121'dir. Bu dönem için İİT ülkeleri içerisinde büyük petrol gelirlerine sahip olan Malezya, BAE, Katar ve Kuveyt diğerlerine göre daha iyi performans göstermiştir; v) İİT ülkeleri en iyi performansı ekonomik boyutta göstermiştir. Bunda petrol gelirlerinin etkisi olmuştur. Ekonomi endeksinde, 150 ülke üzerinden İİT başlısı 38 ülkenin medyanı yıllara göre 90-95 aralığındadır (Askari vd., 2017:166-167).

Askari ve Mohammadkhan (2016) çalışmalarında, geliştirdikleri endeksleri 46 Müslüman ülkeyi kapsayana 153 ülke üzerinde uygulamış ve ülkeleri performanslarına göre sıralamıştır. Uluslararası İlişkiler Endeksinde İslami öğretiler çok fazla vurgulanmadığı için eğilim ve yönler diğer endekslerde ortaya çıkan tespitlerden farklıdır. Uluslararası İlişkiler Endeksi hariç diğer endekslerde sıralarda bazı değişimler gösterse de genel eğilim aynı şekildedir. Sıralama sonucunda, İslami Genel Endeks ve Ekonomi Endeks üzerinde değerlendirme yapıldığında öne çıkan hususlar veya tespitler aşağıda yorumlanmıştır.

- Genel Endekste; ilk on sıra Müslüman olmayan ülkeler tarafından paylaşılmıştır. Bunlar; Hollanda (1), İsveç (2), İsviçre (3), Yeni Zelanda (4), Danimarka (5), Finlandiya (6), Norveç (7), Lüksemburg (8), Avustralya (9) ve Kanada (10)'dır.

- Ekonomi Endekste; İlk on sıra Müslüman olmayan ülkeler tarafından paylaşılmıştır. Bunlar; Danimarka (1), İsviçre (2), Hollanda (3), Avustralya (4), Finlandiya (5), İsveç (6), Almanya (7), Kanada (8), Yeni Zelanda (9), ve Norveç (10)'dir.

- Genel Endekste; İİT üyesi Müslüman olan ülkelere Katar ilk olarak (39)'ncü sıradan başlamış ve ardından BAE (40), Malezya (43) ve Kuveyt (46) olarak sıralamaya dâhil olmuştur. 153 ülke üzerinden İİT başlısı 46 Müslüman ülkenin sıralamada Medyan değeri ise 115'dir.

- Ekonomi Endekste; İİT üyesi Müslüman olan ülkelere BAE ilk olarak (36)'nci sıradan başlamış ve ardından Malezya (38), Bahreyn (41) ve Katar (42) olarak sıralamaya dâhil olmuştur. 153 ülke üzerinden İİT başlısı 46 Müslüman ülkenin sıralamada Medyan değeri ise 101'dir.

Bu sonuçlar, Batı ülkelerinin, özellikle Kuzey Avrupa ve Yeni Zelanda, Kanada ile Avustralya'nın İslami endekslerde en iyi performansı gösterdiğini, Müslüman ülkelerin ise kötü performansa sahip olduklarını göstermektedir. Başarılı performansa sahip ülkelerde ortak özellikler ise; sağlam ve güvenilir kurumsallaşmayı sağlamış, bireysel gelişim için özgürlük ve fırsatlar yaratan liberal demokrasilerdir. Bu ülkeler bireysel ve toplumsal ekonomik kalkınma için vazgeçilmez bir unsur olan kapsamlı sosyal programlara ve devlet destekli eğitim sistemine sahiptir. İİT üyesi ülkelerde ise durum aynı değildir. Fakat asıl ters olan, ekonomi ve kalkınma alanında, Adam Smith, Amartya Sen ve Douglass North gibi Batılı düşünürler tarafından desteklenen fikir ve uygulamalar Kuran-ı Kerim'de öngörülen kurallar ve hukuk ile Peygamber tarafından yapılan uygulamalara benzerdir. Ancak, İİT üyesi ülkelerde bu hususların uygulanmasında sorunlar yaşanmaktadır (Askari ve Mohammadkhan, 2016:34-67).

Askari vd., İslamilik endeksi tartışmasında, ekonomi ve yönetim üzerine olan İslami öğretilerin Batı geleneğinde geliştirilen en iyi uygulamalarla yakın benzerlik içerisinde olduğunu ve hatta İslamın kayda değer bir farkla toplum yapısının temeli olan sosyal adalete çok daha fazla önem verdiğinin farkına vardıklarını ancak, "İslamiyet Endeksi"nde en yüksek performans gösteren ülkelerin Müslüman olmayan gelişmiş ülkeler olduğunu, esasen, bu sonuçların tartışılmaz bir gerçeğe işaret ettiğini, Müslüman ülkelerin, özellikle ekonomik adalet hususunda İslami değerlerin en iyi temsilcileri olmadığını ortaya çıktığını ifade etmişlerdir (Askari vd., 2012:226-227).

İslamilik endeksleri web sitesinde yayımlanan 2018 yılı Yıllık Raporunda, 40 Müslüman ülkeyi kapsayan 153 ülke içerisinde daha iyi değerlendirme ve mukayeseler yapabilmek amacıyla:

- İslam ülkeleri OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) üyesi ve OIC (İslam İşbirliği Teşkilatı) üyesi ülkeler olarak gruplandırılmış,

- 153 ülke ise farklı gruplar kullanılarak farklı açılardan tasnif edilmiştir. Bu tasnifte yer alan, yüksek, üst orta, alt orta ve düşük gelir grubu ülkeler, OECD ülkeleri, OECD üyesi olmayan ülkeler, OIC üyesi ülkeleri, OECD ve OIC üyesi olmayan ülkeler tasnif kategorilerine ve endekslere göre ortalama sıralamaları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, ülkelerin ve grupların 2018'deki genel performansı değerlendirildiğinde, OECD ve yüksek gelirli ülkelerin Overall Index (OI) sıralamasında, sırasıyla ortalama 19 ve 24,5 ile en iyi performansı gösterdikleri görülmektedir. Bunları yüksek gelir grubu, üst orta gelir grubu, OECD ve OIC üyesi olmayan, OECD üyesi olmayan, alt orta gelir grubu, OIC üyesi ülkeler ve düşük gelir grubu ülkeler izlemektedir (Islamicity Indices, List of OECD Member Countries).

OIC üyesi ülkeler OI sıralamasında ortalama 118,5 ile üçüncü çeyrek dilimde, diğer bir ifadeyle alt orta gelir grubu ile düşük gelir grubu ülkeler arasında yer almaktadır. OIC üyesi ülkelerin düşük gelir grubu ülkelere

yakın yer alması normaldir. Çünkü 40 OIC üyesi ülkeden 22 adedi alt orta grupta ve düşük gelir grubunda yer almaktadır. Hiçbir OIC ülkesi ilk çeyrek dilim içerisinde yer almamaktadır. Yüksek gelir grubu ve üst orta gelir grubunda yer alan 9 ve alt orta gelir grubunda yer alan sadece 1 olmak üzere toplam 10 OIC üyesi ülke ise ikinci çeyrek dilimde yer almaktadır. Üçüncü çeyrek dilimde ise, yüksek gelir grubundan Suudi Arabistan ve düşük gelir grubundan Burkina Faso hariç, kalanlar üst orta ve alt orta gelir grubunda bulunan Müslüman ülkelerdir. Son çeyrek dilimde ise, üst orta gelir grubunda bulunan Lübnan, Türkmenistan, İran, Cezayir, Irak ve Libya ile birlikte ağırlıklı olarak düşük orta ve düşük gelir grubunda bulunan Müslüman ülkelerdir. OIC üyesi 40 Müslüman ülke içerisinde 31 Müslüman ülke OI sıralamasında ikinci yarıda yer almaktadır.

Tablo 1: İslam Ülkelerinin Kategorilerine Göre Ortalama Sıralamaları

Medyan Sıralaması	OI ³	EI ⁴	LGI ⁵	HPRI ⁶	IRI ⁷
Tüm Ülkeler (153)	76,0	77,0	77,0	77,0	77,0
OECD Ülkeleri	19,0	19,5	18,5	18,5	42,0
Yüksek Gelir Grubu Ülkeler	24,5	24,5	24,5	24,5	45,5
Üst Orta Gelir Grubu Ülkeler	73,5	71,5	80,5	69,5	92,0
OECD ve OIC Üyesi Olmayan Ülkeler	88,0	91,0	88,0	78,0	79,0
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	95,0	95,0	94,0	95,0	89,0
Alt Orta Gelir Grubu Ülkeler	106,5	101,5	107,0	104,5	100,5
OIC Üyesi Ülkeler	118,5	113,0	115,5	112,0	119,0
Düşük Gelir Grubu Ülkeler	128,0	132,0	127,0	126,0	67,0

Kaynak: İslam Vakfının 2018 Yılı Raporu (Annual Report 2018-full), 2018:12.

Not:³Overall Index (OI)-Genel Endeks ⁴Economy Index (EI)-Ekonomik Endeks ⁵Legal and Governance Index (LGI)-Hukukun Üstünlüğü ve Yönetişim Endeksi ⁶Human and Political Rights Index (HPRI)-İnsan ve Siyasi Haklar Endeksi ⁷International Relations Index (IRI) - Uluslararası İlişkiler Endeksi

Burada, genel olarak, bir ülkenin gelir seviyesinin aynı ülkenin İslami endekslerde sıralama performansının iyi bir göstergesi olduğu değerlendirilmektedir. İslami endekslere dâhil edilen çalışma alanları ve kullanılan değişkenler itibarıyla ülkelerin içinde buldukları gelir grubu ve gelişmişlikleri ile İslami endekslerde performans sıralaması arasında, istisnai durumlar haricinde, bağlantı bulunmasının muhtemel olabileceği ifade edilebilir (Islamicity Indices, Annual Report, 2018).

Hausken ve Moxnes (2019) tarafından, 127 ülkenin farklı endekslerde performans sıralamasında sahip olduğu değerler üzerinden bir analiz yapılmış ve sonucunda: i) İnovasyonun; insani gelişme, kişi başına GSYİH, eğitim, IQ, demokrasi ve kişi başına askeri harcamalar ile pozitif ilişki içerisinde olduğu, Gini eşitsizliği ile negatif, dahası savaş ile daha fazla negatif ilişki içerisinde olduğu gösterilmiştir. ii) Regresyon, ilk olarak inovasyonun demokrasi ile arttığını, savaşla birlikte azaldığını, ikinci olarak

insan gelişimiyle arttığını ve Gini eşitsizliği ile azaldığını ve üçüncü olarak demokrasi, kişi başına düşen askeri harcama, eğitim, kişi başına düşen GSYİH ve IQ ile arttığını ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir (Hausken ve Moxnes, 2019:1185).

İslamilik endeksleri uygulanarak belirlenen ülke performans sıralaması 4 ayrı boyuttan ve her boyutun altında da birbirinden farklı göstergelerden etkilenmektedir. Dolayısıyla, İslamiyet göstergelerinin belirlenmesinde, büyük bir olasılıkla diğer bazı endeks göstergeleri de önemli birer unsur veya etken olmaktadır.

Literatür çalışmasında;

Abdeldayem ve Aldulaimi (2018); Rehman ve Askari (2010b)'nin çalışmalarında kullandıkları İslam ilkelerinin, kurallara uyan Müslüman toplulukların özelliklerini tam olarak temsil etmediği sonucuna vardıkları; kullanılan endekslerin ruhunun İslam ve İslamilikten ziyade sosya-ekonomik gelişmeye ilişkin olduğu; İslam ülkelerine yönelik ekonomik değerlendirme geçerliliğini artırmak için geliştirici çalışmalara ihtiyaç duyulduğu,

Nuruddin ve Syahbudi (2021); endekslerde hedeflere ulaşmada (sıralama derecelerini yükseltmede) toplum ve yönetim olarak herkesten İslamın esasını oluşturan olumlu tutum ve davranışlara ihtiyaç olduğu,

Effendi vd. (2017); nitel araştırma ve nicel araştırma kombinasyonu yani karma yöntem uygulandığı, Endonezya İslamına uygun ilkeler kullanarak şehir gelişimine dair göstergeler formüle etmeye çalışıldığı, Santricity indeksinin aracı haline gelen değişkenler veya göstergeler kümesi oluşturulduğu ve İslam devleti veya İslam şehri genel kavramını eleştirmenin ve aşmanın, sarp ve zor bir yolda yürümek gibi olduğunu fakat imkansız olmadığını ortaya koyduğu,

Hausken ve Moxnes (2019); inovasyonun, insani gelişme, kişi başına GSYİH, demokrasi ile pozitif ilişki içerisinde olduğu,

Askari vd. (2017); Müslüman olmayan ülkelerin beş endekste de en üst sıralarda yer aldığını fakat İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi Müslüman ülkelerin Genel Endekste ilk 40 sıralama içerisinde yer almadığı,

Askari ve Mohammadkhan (2016), Genel ve Ekonomik Endekste, ilk on sıranın Müslüman olmayan ülkeler tarafından paylaşıldığı ve İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi Müslüman ülkelerin sıralamada ağırlıklı olarak ikinci ortada yer aldığı,

İslamilik endeksleri web sitesinde yayımlanan 2018 yılı Yıllık Raporunda; toplam 153 ülkenin sıralandığı ve içerisinde 40 Müslüman ülkenin bulunduğu İslamilik Genel Endeksi (OI) tablosu incelendiğinde, OIC (İslam İşbirliği Teşkilatı) üyesi 40 Müslüman ülkeden 9 Müslüman ülkenin Genel Endeks (OI) sıralamasında birinci dilimin sonlarında ve 31 Müslüman ülkenin ise Genel Endeks (OI) sıralamasında ikinci dilimde (yarıda) yer aldığı görülmektedir.

Literatür çalışması kapsamında Askari ve Mohammadkhan tarafından oluşturulan İslamilik endeksleri ışığında ülkelerin içinde buldukları gelir

grubu ve gelişmişlikleri ile İslami endekslerde performans sıralaması arasında, istisnai durumlar haricinde, bağlantı bulunmasının muhtemel olabileceği değerlendirmesinden hareketle söz konusu bağlantının varlığını ve belirleyiciyi tespit edebilmek amacıyla çalışmamızda üç bağımsız değişken ve iki bağımlı değişkenden oluşan iki model üzerine analiz yapılacaktır. Bu çerçevede analizimizin dayandığı değişkenler ile bunların açıklayıcı tanımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenler Tablosu

Değişken Adı	Değişken Kodu	Değişken Türü	Değişken Tanımı
İslami Genel Endeks (İGE)	IOI	Bağımlı	Endeks Değeri
İslami Ekonomi Endeks (İEE)	IEI	Bağımlı	Endeks Değeri
Küresel İnovasyon Endeksi (KİE)	GII	Bağımsız	Endeks Değeri
İnsani Gelişme Endeksi (İGE)	HDI	Bağımsız	Endeks Değeri
Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi (GSYİH)	GDPC	Bağımsız	Endeks Değeri

6. Veriler ve Araştırma Metodolojisi

6.1. Veriler

Çalışmamız, toplam 117 ülkeye ve 2015-2016-2017-2018 yıllarına ait ilgili web sitelerinde bahse konu endeks tablolarında yayımlanan elektronik veriler ile gerçekleştirilen çoklu regresyon analizine dayanmaktadır.

Analizimiz esasen dünyadaki tüm ülkeleri kapsamayı hedeflemekle birlikte; İslamîlik göstergeleri ve endekslerinin 2015 yılı itibarıyla yayımlanmaya başlamış olması, diğer endekslerden bazılarının 2019 yılı verilerinin henüz yayımlanmamış olması ve bazı ülkelerin verilerinde söz konusu tarihlerde eksiklikler olması hususları 117 ülkenin ve bu ülkelerin dört yıllık (2015-2018) verilerinin kapsama alınmasında etkili olmuştur.

Çalışmada seçilen 117 ülke, ekonomik ve gelişmişlik düzeyleri bağlamında farklıdır. Seçilen ülkelerin değişik ekonomik ve gelişmişlik seviyesinde bulunmaları araştırma bulgularının değerlendirilmesi ve güvenilirliği açısından önemlidir. Elde edilen verilerin analiz için uygun olacağı sonucuna varılarak çalışmamız mevcut veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir. Veri seti;

- İslamîlik Göstergelerinden Genel Endeks (Overall Index-IOI) ve Ekonomi Endeksi (Economy Index-IEI),

- Küresel İnovasyon Endeksi (Global Innovation Index-GII),

- İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index-HDI),

- Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi ((GDP per capita-GDPC (current US\$)) her yıl sonu itibarıyla yayımlanan verilere dayanmaktadır.

Çalışmamızda yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin veriler ile bunların temin edildiği kaynaklar Tablo 3’te yer almaktadır.

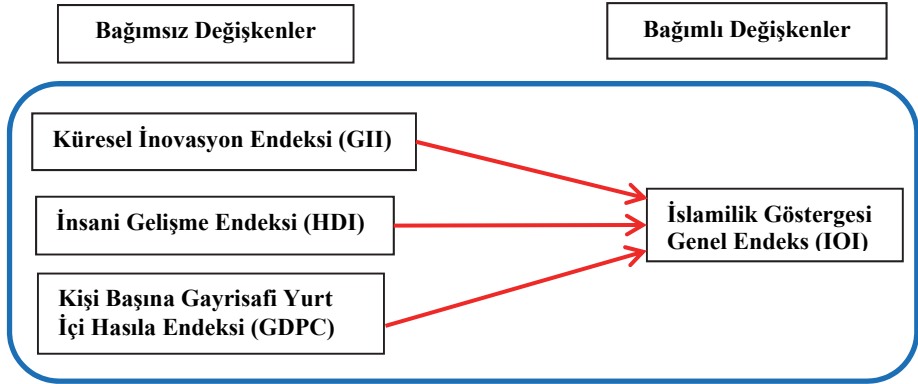
Tablo 3: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler ile Veri Kaynak Tablosu

Değişkenlere İlişkin Veriler	Veri Kaynak Erişim Adresleri
İslamilik Göstergeleri Genel Endeks (IOI) ve Ekonomi Endeksi (IEI) Değerleri (Bağımlı Değişkenler)	İslamilik Göstergeleri Web Sitesi: http://islamicity-index.org/wp/ http://islamicity-index.org/wp/indices2015/ http://islamicity-index.org/wp/indices2016/ http://islamicity-index.org/wp/indices2017/ http://islamicity-index.org/wp/indices2018/
Küresel İnovasyon Endeksi (GII) Değerleri (Bağımsız Değişken)	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü Web Sitesi: https://www.wipo.int/portal/en/ https://www.wipo.int/publications/en/series/index.jsp?id=129
İnsani Gelişme Endeksi (HDI) Değerleri (Bağımsız Değişken)	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Raporları Web Sitesi: http://www.hdr.undp.org/ http://www.hdr.undp.org/en/data http://www.hdr.undp.org/en/indicators/137506
Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GDPC) Endeksi Değerleri (Bağımsız Değişken)	Dünya Bankası Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (cari ABD doları) Web Sitesi: https://data.worldbank.org/ https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/1ff4a498/Popular-Indicators

6.2. Model

Tablo 2’de değişkenler tablosunda yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler aracılığıyla oluşturulan aşağıdaki iki model üzerinde çoklu regresyon analizi uygulanacaktır.

6.3. Genel Endeks Modeli

Analizimizde kullanılan Genel Endeks Modeli özet formülasyonu aşağıdaki gibidir:

$$IOI_t = \alpha + \beta_1 GII_t + \beta_2 HDI_t + \beta_3 GDPC_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Çalışmayı yapabilmek amacıyla çeşitli araştırma soruları hazırlanmış ve hipotezler geliştirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan temel araştırma soruları şunlardır:

• Küresel İnovasyon Endeksi (GII) değeri ile İslamilik göstergelerinden Genel Endeks (IOI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki var mıdır?

• İnsani Gelişme Endeksi (HDI) değeri ile İslamilik göstergelerinden Genel Endeks (IOI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki var mıdır?

• Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi (GDPC) değeri ile İslamilik Göstergelerinden Genel Endeks (IOI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki var mıdır?

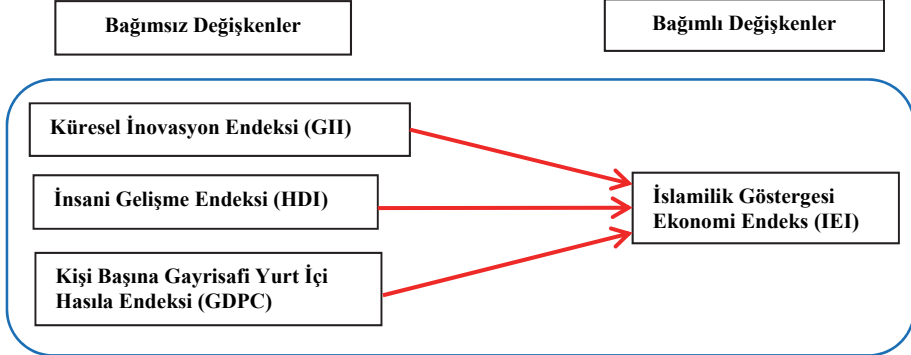
Araştırma sorularının yanıtlanabilmesi amacıyla geliştirilen hipotezler şunlardır:

H1_G. Küresel İnovasyon Endeksi (GII) değeri ile İslamilik Göstergelerinden Genel Endeks (IOI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H2_G. İnsani Gelişme Endeksi (HDI) değeri ile İslamilik Göstergelerinden Genel Endeks (IOI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H3_G. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi (GDPC) değeri ile İslamilik göstergelerinden Genel Endeks (IOI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

6.4. Ekonomi Endeks Modeli

Analizimizde kullanılan Ekonomi Endeks Modeli özet formülasyonu aşağıdaki gibidir:

$$IEI_t = \alpha + \beta_1 GII_t + \beta_2 HDI_t + \beta_3 GDPC_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Çalışmayı yapabilmek amacıyla çeşitli araştırma soruları hazırlanmış ve hipotezler geliştirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan temel araştırma soruları şunlardır:

• Küresel İnovasyon Endeksi (GII) değeri ile İslamilik Göstergelerinden Ekonomi Endeks (IEI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki var mıdır?

• İnsani Gelişme Endeksi (HDI) değeri ile İslamilik Göstergelerinden Ekonomi Endeks (IEI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki var mıdır?

• Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi (GDPC) değeri ile İslamilik Göstergelerinden Ekonomi Endeks (IEI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki var mıdır?

Araştırma sorularının yanıtlanabilmesi amacıyla geliştirilen hipotezler ise şunlardır:

H1_E. Küresel İnovasyon Endeksi (GII) değeri ile İslamilik göstergelerinden Ekonomi Endeks (IEI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H2_E. İnsani Gelişme Endeksi (HDI) değeri ile İslamilik göstergelerinden Ekonomi Endeks (IEI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H3_E. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi (GDP) değeri ile İslamilik göstergelerinden Ekonomi Endeks (IEI) değeri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

6.5. Araştırma Analizi

Tasarlanan iki model de, bağımsız değişkenler olan GII, HDI ve GDPC endeks değerlerinin bağımlı değişkenler olan İslamilik göstergeleri IOI ve IEI endeks değerleri üzerindeki etkilerini ve ilişki düzeyini belirlemek amacıyla EViews istatistik paket programı kullanılarak çoklu regresyon analizine tabi tutulmuştur. Analiz sürecinde HDI değişkeni hariç diğer değişken verilerinin doğal logaritması alınarak analiz sürecine devam edilmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen belirtme katsayısı (R^2) bağımlı değişkendeki değişimi, bağımsız değişkenler ile açıklamaya çalışır ve bağımlı değişkenin değerlerini tahmin etmede regresyonun başarısını gösterir. (R^2) değeri ne kadar 1'e yakınsa bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıklama gücü o kadar iyidir.

Regresyon katsayısı bağımsız değişkende bir birimlik değişimin bağımlı değişkende ne kadar etkiye sahip olacağını ifade eder. "P" (Prob.) ise regresyon analizinin anlamlı olup olmadığını test etmektedir. $P < 0,05$ olursa regresyon denkleminde bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisinin olduğu sonucuna varılır.

Modelde çoklu doğrusal bağlantının olmaması gerekmektedir. Bu nedenle, modeldeki bağımsız değişkenlere ilişkin tüm VIF değerlerinin 1 ile 5 arasında olması gerekir.

6.6. Genel Endeks ve Ekonomi Endeks Modeli Bulguları

Yapılan analiz sonucunda elde edilen genel endeks ve ekonomi endeks modeline ilişkin istatistiksel sonuçları aşağıda Tablo 4, 5, 6, 7, 8 ve 9'da gösterilmiştir.

Tablo 4: Genel Endeks Modeli İstatistiksel Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hatalar	T-İstatistiği	Olasılık Değerleri (P)
HDI	0,696312	0,177317	3,926936	0,0001
GDPC	0,092296	0,017640	5,232246	0,0000
GII	0,373232	0,043151	8,649465	0,0000
C	1,041760	0,103268	10,08791	0,0000
Belirtme Katsayısı (R-Kare)	0,793181	Bağımlı Değişken Ortalaması		1,647734
Düzeltilmiş R-Kare	0,791843	Bağımlı Değişken Standart Sapması		0,373558
Regresyon Standart Hatası	0,170433	Akaike Bilgi Kriteri		-0,692444
Hataların Kareleri Toplamı	13,47792	Schwarz Kriteri		-0,656987
Log Olabilirlik	166,0320	Hannan-Quinn Kriteri		-0,678492
F-İstatistiği	593,1681	Durbin-Watson İstatistiği		0,767139
P Değeri (F-İstatistiği)	0,000000			

Tablo 5: Ekonomi Endeks Modeli İstatistiksel Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hatalar	T-İstatistiği	Olasılık Değerleri (P)
HDI	0,520580	0,186934	2,784837	0,0056
GII	0,323958	0,045491	7,121338	0,0000
GDPC	0,098094	0,018597	5,274847	0,0000
C	0,776151	0,108869	7,129228	0,0000
Belirtme Katsayısı (R-Kare)	0,740132	Bağımlı Değişken Ortalaması		1,655716
Düzeltilmiş R-Kare	0,738452	Bağımlı Değişken Standart Sapması		0,351329
Regresyon Standart Hatası	0,179676	Akaike Bilgi Kriteri		-0,586813
Hataların Kareleri Toplamı	14,97952	Schwarz Kriteri		-0,551356
Log Olabilirlik	141,3143	Hannan-Quinn Kriteri		-0,572861
F-İstatistiği	440,5069	Durbin-Watson İstatistiği		0,755914
P Değeri (F-İstatistiği)	0,000000			

Tablo 4 ve 5’de çoklu regresyon analizinin F-istatistiğinin P değerinin sıfır olması her iki modelin de anlamlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Genel Endeks Modeli belirtme katsayısı (R^2) 0,793 ve Ekonomi Endeks Modeli belirtme katsayısı (R^2) ise 0,740 çıkmıştır. Bağımlı değişkendeki değişimin ne kadarının bağımsız değişkenlerden geldiğini açıklayan (R^2) istatistik değerleri dikkate alındığında;

• Genel Endeks Modelinde bağımlı değişken olan IOI üzerinde HDI, GDPC ve GII bağımsız değişkenlerinin %79 düzeyinde açıklayıcılığı ve

• Ekonomik Endeks Modelinde bağımlı değişken olan IEI üzerinde HDI, GDPC ve GII bağımsız değişkenlerinin %74 düzeyinde bir açıklayıcılığı bulunmaktadır.

Her iki model için kurgulanan regresyon denklemlerinin ve (R^2) 'nin anlamlılığının ölçüsü olan F istatistiğinin P değerleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır ($P < 0,05$).

Tablo 4 ve 5’de katsayılar dikkate alındığında;

• Genel Endeks Modelinde HDI üzerinde oluşacak 1 birimlik artışın IOI üzerinde %70 oranında, GDPC üzerinde oluşacak 1 birimlik artışın IOI üzerinde %09 oranında ve GII üzerinde oluşacak 1 birimlik artışın ise IOI üzerinde %37 oranında artışa neden olacağı,

• Ekonomi Endeks Modelinde HDI üzerinde oluşacak 1 birimlik artışın IEI üzerinde %52 oranında, GII üzerinde oluşacak 1 birimlik artışın IEI üzerinde %32 oranında ve GDPC üzerinde oluşacak 1 birimlik artışın ise IEI üzerinde %10 oranında artışa neden olacağı görülmektedir.

Ayrıca, elde edilen sonuçlar, tüm bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğunu ($P < 0,05$) göstermektedir.

Tablo 6: Genel Endeks Modeli Varyans Artış Faktörü İstatistiksel Sonuçları

Değişkenler	VIF Değerleri
HDI	1.32131
GDPC	1.27141
GII	3.017894
C	NA

Tablo 7: Ekonomik Endeks Modeli Varyans Artış Faktörü İstatistiksel Sonuçları

Değişkenler	VIF Değerleri
HDI	1.32131
GII	3.017894
GDPC	1.27141
C	NA

Yukarıda Tablo 6 ve 7’de VIF istatistiksel değerlerine bakılarak Genel Endeks ve Ekonomik Endeks modelinde çoklu bağlantı sorunu bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 4 ve 5’de Genel Endeks Modeli Durbin Watson test istatistik değeri 0,767 ve Ekonomik Endeks Modeli Durbin Watson test istatistik değeri 0,755 olduğundan otokorelasyon tespiti için her iki model içinde önce Breusch-Godfrey LM testi yapılır. Testin sonucunda, Genel Endeks ve Ekonomik Endeks Modellerinde HDI ve GDPC değişkenleri olasılık değerlerinin 0,05’ten büyük olmasına rağmen GII değişkeni olasılık değerinin 0,05’ten küçük değere sahip olması sebebiyle modelde otokorelasyon bulunmaktadır. Her iki model için de ayrı ayrı fark denklemi

oluşturularak tekrar yapılan analiz neticesinde Durbin Watson istatistik değerlerinin 2'ye yaklaştığı görülmektedir. Tekrar Breusch-Godfrey LM Testi yapılarak otokorelasyon olup olmadığı kontrol edilir. Bu test sonucunda, Tablo 8 ve 9'da elde edilen istatistiksel sonuçlara göre her iki model için de HDI, GDPC ve GII değişkenleri olasılık P istatistiksel değerleri 0,05'ten büyük olduğundan ayrıca, Genel Endeks Modeli Durbin-Watson istatistiğinin 2'ye (1,994) ve Ekonomik Endeks Modeli Durbin-Watson istatistiğinin de 2'ye (1,992) yaklaşması nedeniyle modelimizde otokorelasyon bulunmamaktadır.

Tablo 8: Genel Endeks Modeli Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test-2 İstatistiksel Sonuçları

Değişkenler	Olasılık Değerleri (P)
C	0,7662
GII-0,617*GII(-1)	0,7803
GDPC-0,617*GDPC(-1)	0,9985
HDI-0,617*HDI(-1)	0,9695
RESID(-1)	0,0031
RESID(-2)	0,3360
F-İstatistiği	2,155886
P Değeri (F-İstatistiği)	0,057887
Durbin-Watson İstatistiği	1,994347

Tablo 9: Ekonomi Endeks Modeli Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test-2 İstatistiksel Sonuçları

Değişkenler	Olasılık Değerleri (P)
C	0,9185
GDPC-0,622*GDPC(-1)	0,9922
GII-0,622*GII(-1)	0,8545
HDI-0,622*HDI(-1)	0,9241
RESID(-1)	0,0599
RESID(-2)	0,3919
F-statistic	0,926397
Prob(F-statistic)	0,463488
Durbin-Watson stat	1,992404

Elde edilen tüm bulgular çerçevesinde, Genel Endeks Modelinde IOI bağımlı değişkeni ve Ekonomik Endeks Modelinde IEI bağımlı değişkeni üzerinde HDI, GII ve GDP bağımsız değişkenlerinin pozitif yönlü bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Genel Endeks Modelinde $H1_G$, $H2_G$, $H3_G$ ve Ekonomik Endeks Modelinde $H1_E$, $H2_E$, $H3_E$ kabul edilmiştir. IOI ve IEI bağımlı değişkenleri ile HDI, GII ve GDP bağımsız değişkenleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Hossein Askari (2007) İslamilik endeksleri kavramını ortaya koymadan önce bazı Müslüman bilim insanları tarafından bazı endekslerin geliştirildiği, bu endekslerin büyük bir bölümünün ise İslam prensipleri (Makasidü's-Şeria) üzerine inşa edildiği, Hossein Askari'nin ülkelerin İslamiliğini ölçmek için yaptığı çalışmalar üzerinde bugüne kadar geniş çapta fikir ayrılıkları ve uzun tartışmalar olduğu görülmektedir. Tüm İslam bilim insanlarının üzerinde mutabık oldukları tek bir İslamilik endeksi yoktur. İslamilik endeksi daha fazla araştırmayla geliştirilebilecek olan ve devam eden bir çalışmadır.

Bu çalışmada Rehman ve Askari tarafından oluşturulan İslamilik endeksi ve kendisince yayımlanmış İslamilik endeks değerleri kullanılmıştır.

Çoklu regresyon analizinin 117 ülke ve dört yılı (2015-2018) kapsamının nedeni, İslamilik göstergeleri ve endekslerinin 2015 yılı itibarıyla yayımlanmaya başlamış olması, diğer endekslerden bazılarının 2019 yılı verilerinin henüz yayımlanmamış olması ve bazı ülkelerin söz konusu tarihlerdeki verilerinde eksiklikler olması hususları etkili olmuştur.

Bu çalışma, ülkelerin Küresel İnovasyon Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi ve Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksinde sahip oldukları performans sıralama değerlerinin aynı ülkelerin İslamilik Göstergesi Genel ve Ekonomi Endeksinde belirlenen performans sıralama değerleri üzerinde belirleyici, ilişkili ve etkili olup olmadığının tespiti amacıyla yapılmıştır.

Bu çerçevede toplam 117 ülkeye ait 2015-2018 yılları arasında her yıl bahse konu endeks tablolarında yayımlanan veriler ile gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi sonucunda;

- Her iki Modelin de anlamlı olduğu, çoklu bağıntı sorunu ve otokorelasyon bulunmadığı görülmüştür.

- Genel Endeks Modelinde $H1_G$, $H2_G$, $H3_G$ ve Ekonomi Endeks Modelinde $H1_E$, $H2_E$, $H3_E$ kabul edilmiştir.

- Hem Genel Endeks Modeli hem de Ekonomi Endeks Modeli için Küresel İnovasyon Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi ve Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Endeksi değerlerinin İslami Genel ve İslami Ekonomi Endeksi üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkisi olduğu tespit edilmiştir.

- Genel Endeks Modelinde (R^2) istatistik değeri %79 düzeyinde ve Ekonomi Endeks Modelinde ise (R^2) istatistik değeri %74 düzeyinde açıklayıcılığa sahip olup, açıklayıcılık gücünü gösteren bu değerlerden hareketle, Genel Endeks Modelinin Ekonomi Endeks Modeline göre açıklayıcılık düzeyinin daha yüksek olduğunu ifade edebiliriz.

- Her iki model için de ülkelerin gelir seviyesinden ziyade insani gelişmişlik durumu etkisi (HDI Katsayısı) birinci sırada, yenilik (inovasyon) durumu (GII Katsayısı) etkisi ikinci sırada ve gelir durumu (GDPC Katsayısı) etkisi üçüncü sırada yer almaktadır. Genel Endeks Modelinde, HDI Coefficient yaklaşık 0,70 değeri ile Ekonomi Endeks Modelinde ise,

HDI Coefficient yaklaşık 0,52 değeri ile en yüksek seviyede olup, İnsani Gelişmişlik Endeksinin, hem Genel Endeks Modeli hem de Ekonomi Endeks Modeli içerisinde oldukça iyi bir belirleyicilik etkisine sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Kuran-ı Kerim öğretilerinde, toplumun maddi ve manevi gelişmesi ve ilerlemesi için İslamın ruhunu oluşturan “adalet” temel kavramına önemle vurgu yapılmaktadır. Adam Smith’in 1759’da kaleme aldığı “Ahlaki Duygular Teorisi”nde iktisadi olayları analiz ederken kişinin erdemli olmasının daha önemli olduğu vurgulanmaktadır. Toplumun ilerlemesinde ve gelişmesinde adalet ile ahlaki çerçevenin çok önemli olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada, İnsani Gelişmişlik Endeksinin belirleyici olarak öne çıkması, gelişmiş ülkelerin yerleşik sistemleri ve kurumsal yapıları da göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal gelişme ve ilerlemenin teorik alanda önemle vurgulanan adalet ve ahlaki değerler kavramları ile uyum ve anlamlı bir ilişki içerisinde olabileceği ihtimalini de ortaya koymaktadır.

Netice olarak, genel manada, bir ülkenin gelişmişlik, yenilik ve gelir seviyesinin düşük olmasının o ülkenin İslami Genel ve İslami Ekonomi Endeks değerlerini olumsuz etkilemesine ve performans sıralamasında geriye düşmesine neden olabileceğinin muhtemel olduğu sonucuna varabiliriz.

İslami Genel ve Ekonomi Endeksi için farklı değişken ve modeller ile yapılacak analizlerde daha etkili belirleyicilerin tespit edilebileceği ve tespit edilen etkili değişkenlerin hem İslami endekslerde daha iyi bir performans yakalamaya rehber olacağı hem de literatüre katkı sağlayarak faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Abdeldayem, M.M. ve Aldulaimi, S. (2018), “The Economic Islamicity Index, Between Islamicity and Universality: Critical Review and Discussion”, *International Business Management*, 12 (1), 46-52.
- Ali, S.S. (2021), *Makasidü’ş-Şeria Sosyoekonomik Gelişme Endeksine Doğru*, Çeviren, Hüseyin Burgazoğlu. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Askari, H. (2006-2015), Islamicity, <http://hossein-askari.com/islamicity/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
- Askari, H. (2019), “Islamicity Indices: A Moral Compass for Reform and Effective Institutions”, *International Journal of Intelligent Enterprise*, 1(1), 1-29.
- Askari, H. ve Mohammadkhan, H. (2016), *Islamicity Indices, The Seed for Change*, New York: Palgrave Macmillan.
- Askari, H., Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2015), *Introduction to Islamic Economics*, Singapore: John Wiley& Sons.
- Askari, H., Iqbal, Z., Kirichne, N. ve Mirakhor, A. (2012), *Risk Sharing in Finance*, Singapore: John Wiley& Sons.

- Askari, H., Mohammadkhan, H. ve Mydin, L. (2017), *Reformation and Development in the Muslim World, Islamicity Indices as Benchmark*. Switzerland: Springer Nature, ISBN 978-3-319-56026-7, DOI 10.1007/978-3-319-56026-7 (eBook).
- Askari, H. (2020), *Wikipedia*, [https://en.wikipedia.org/wiki/Hosseini_Askari_\(economist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Hosseini_Askari_(economist)) (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
- Asnawi, N., Wicaksono, T.S. ve Setyaningsih, N.D. (2020), “Measuring the Economic Islamicity Index in the Archipelagic Indonesia: Does Spatial Role Affect it?”, *Journal of Talent and Excellence*, 12(1), 3464-3489.
- Azzi, C. ve Ehrenberg, R. (1975), “Household Allocation of Time and Church Attendance”, *Journal of Political Economy*, 83(1), 27-56.
- Dışışleri Bakanlığı, *Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teřkilati*, <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirliği-ve-kalkinma-teskilati.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)
- Dışışleri Bakanlığı, *OIC*, http://www.mfa.gov.tr/OIC_en.en.mfa (Erişim Tarihi: 29.04.2020)
- Effendi, Y., Kholifah, S. ve Subandi, H.B.H. (2017), “Santricity Index: An Islam Nusantara Islamicity Index”, *ISTIQRO'*, 15(2), 351-382.
- Global Innovation Index, *About, GII Framework*, <https://www.globalinnovationindex.org/Home> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)
- Global Innovation Index, *About, History*, <https://www.globalinnovationindex.org/Home> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)
- Hausken, K. ve Moxnes, J.F. (2019), “Innovation, Development and National Indices”, *Social Indicators Research*, 141(3), 1165-1188.
- Islamicity Indices, *Annual Report 2018*, <http://islamicity-index.org/wp/annual-report-2018/annual-report-2018-full/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
- Islamicity Indices, *Annual Report 2019*, <http://islamicity-index.org/wp/wp-content/uploads/2020/07/Annual-Report-2019.pdf> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
- Islamicity Indices, *Program Summary*, <http://islamicity-index.org/wp/wp-content/uploads/2018/03/Program-Summary-Institution-Building-and-Development-in-Muslim-Countries.pdf> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
- Islamicity Indices, *Home*, <http://islamicity-index.org/wp/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
- Islamicity Indices, *Index Methodology*, <http://islamicity-index.org/wp/links-downloads/index-methodology/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
- Islamicity Indices, *Appendix 2019*, <http://islamicity-index.org/wp/wp-content/uploads/2020/04/Appendix-2019.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2020)
- Islamicity Indices, *List of OECD Member Countries*, <https://www.oecd.org/about/document/list-oecd-member-countries.htm> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)

- Kar, E. (2012), "Aristoteles'te Adalet ve Erdem Arasındaki İlişki. Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi", "Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar-V" Sempozyumu, 13-17 Eylül 2010, 24.Kitap, 60-63.
- Kesici, H. (2010), "Adam Smith ve Ahlak Teorisi", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Ocak, (58), 91-96.
- LinkedIn, *Islamicity Foundation*, <https://www.linkedin.com/company/islamicityfoundation> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)
- Mirakhor, A. ve Askari, H. (2017), *Ideal Islamic Economy (An Introduction)*, New York: Springer Nature.
- Muchdie, M. (2017), "Islamicity, Human Development and the Happiness: A Cross- Section Path Analysis Model", *International Journal of Economic Perspectives*, 11(2), 124-135.
- Nuruddin, A. ve Syahbudi, M. (2021), "Economic Islamicity: Analysis from Islamicity Index 2019", *Jurnal Ilmiah Metadata*, 3(1), 321-330.
- Özer, H.H. (2007), Aristoteles'te Erdem ve Adalet Üzerine, Muğla Üniversitesi (Doktora Tezi) (Tez No: 209084) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Rehman, S.S. ve Askari, H. (2010a), "How Islamic are Islamic Countries?", *Global Economy Journal*, 10(2), 1-37.
- Rehman, S.S. ve Askari, H. (2010b), "An Economic Islamicity Index (EI2)", *Global Economy Journal*, 10(3), 1-37.
- The World Bank, Metadata Glossary, <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/world-development-indicators/series/NY.GDP.PCAP.KN> (Erişim Tarihi: 30.04.2020)
- The World Bank, *World Development Indicators*, <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (Erişim Tarihi: 30.04.2020)
- UNDP-Human Development Reports, *HDI*, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (Erişim Tarihi: 30.04.2020)